

סימן סד

שירת נשים

ר"ח שבט תשע"ב

שבפנים לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל במקום התורף, אלא באשתו, ולקריאת שמע".
וביאר רש"י (שם ד"ה לאשתו ולק"ש): אם טפח מגולה בה (באשתו) לא יקרא ק"ש כנגדה". ונראה שכוונתו לומר שאע"פ שאשתו של אדם מותרת לו (בזמן שאינה נידה) ומותר לו להסתכל בה בטפח המכוסה שלה, אף על פי כן, מצד הלכות קריאת שמע, אסור לו לקרוא ק"ש כנגד טפח מן הגוף שראוי להיות מכוסה.
אפשר לבאר זאת בכ' אופנים: א. קריאת שמע כנגד טפח באשתו הוי כק"ש כנגד הערווה, וכשם שאסור לקרוא ק"ש כנגד צואה (אפילו בעששית שאין ריח רע), הוא הדין שאסור לקרוא ק"ש כנגד הערווה, וכך משמע ברמב"ם שכתב (בהל' ק"ש פ"ג הט"ז): "כשם שאסור לקרות כנגד צואה ומימי רגלים עד שירחיק כך אסור לקרות כנגד הערווה עד שיחזיר פניו אפי' גוי או קטן לא יקרא כנגד ערוותן ואפילו היתה מחיצה של זכוכית מפסקת הואיל והוא רואה את הערווה אסור לקרות עד שיחזיר פניו. וכל גוף האשה ערווה לפיכך לא יסתכל בגוף האשה כשהוא קורא, אפילו אשתו אם היה מגולה טפח מגופה לא יקרא כנגדו". מהשוואת הרמב"ם בין צואה לערווה לעניין ק"ש משמע שהטעם אינו מפני הרהורי עבירה של האדם אלא

שאלה:

א. בטקסי יום הזיכרון לחללי צה"ל מופיעות על הבמה נשים מזמרות ולפעמים זמרת יחידה. האם ראוי שרב המשרת בתפקיד ציבורי ישתתף באירוע זה?
ב. לפני כשנתיים התקיימה תפילה למען הגשמים (בעת עצירת גשמים גדולה) באתר גמלא העתיק. האירוע אורגן ע"י תושבי הגולן החילוניים והוזמנו אליו גם רבנים. דא עקא, שבאירוע שאורגן הייתה שירה של אישה זמרת. האם ראוי לרב להיות נוכח באירוע זה?
ג. מדי שנה מתקיימת ביישובנו קייטנת 'אילן' ע"י בני הנוער המשמחים נערים נכים ובעלי מוגבלויות. חלקם רגילים לשמוע שירים של זמרת מסוימת. עלתה השאלה האם כדי לשמח את בעלי המוגבלויות ניתן לקחתם להופעה של אותה הזמרת, כאשר יקצו להם מקום מיוחד נפרד משאר הקהל?

תשובה:

א. מקור הדין של קול באישה ערווה

בגמ' ברכות (דף כ"ד ע"א) מובא: "א"ר יצחק טפח באשה ערווה. למאי? אילימא לאסתכולי בה והא אמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבחוף עם תכשיטין

הרשב"א (שם ד"ה והא דאמר רב יצחק) שהחידוש הוא שאע"פ שדרכו של איש לילך בשוק מגולה ואין בזה חוסר צניעות, באישה הוי כמקום מכוסה].

ב. מהו קול האישה שדינו בערוה?

רש"י בסוגייתנו לא כתב באיזה קול מדובר. אך במרדכי משמע שמדובר דווקא בקול זמר שכתב בשם היראים (שם) "הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה" וכן משמע ברשב"א שכתב (שם ד"ה והא דאמר) וקול דיבורה שאינו זמר ושערה שמחוץ לצמתה שאינו מתכסה, אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד". משמע שדווקא קול זמר הוא המגרה ולכן נאסר ולא קול דיבור. וכן משמע בתלמידי רבנו יונה (ברכות י"ז ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ערוה).

אלא שקשה, הרי בגמ' בקידושין (דף ע' ע"א) מסופר שרב נחמן ביקש מרב יהודה שישאל בשלום אשתו (של רב נחמן), ורב יהודה ענה לו בשם שמואל שאסור, כי קול באשה ערוה. ושם הרי לא מדובר בקול זמר, אלא בתשובה לשאלת שלום, א"כ מדוע נאסר דבר זה משום "קול באשה ערוה"? ומתרץ הרשב"א (שם) "מיהו נראה דדוקא קול של שאלת שלום או בהשבת שלום כי התם, דאיכא קרוב הדעת".

ומשמע שדיבור רגיל של אשה מותר לשמוע אלא ששאלת שלומה הרי זה קרוב דעת וחדירה לפרטיותה של האשה, וע"כ הרי זה דומה לקול זמר שיכול לגרום להרהורי עבירה.

מצד הכיעור שבעצם ראיית הערוה, ולכן אסר הרמב"ם לקרוא ק"ש גם כנגד ערוות קטן, אע"פ שראייתה אינה גורמת להרהור עבירה. לכן אף שמצד דיני צניעות ואיסור הרהורי עבירה אין איסור להביט בטפח המכוסה של אשתו, מ"מ מצד דיני ק"ש אסור לקרוא כנגד מקום לא צנוע או לא נקי. ובאשה שאינה אשתו, כל הסתכלות בה מגונה, ואפילו במקומות שאינם צריכים להיות מכוסים, ולכן הקורא ק"ש כנגדה דינו כקורא ק"ש כנגד הערוה, ולכן נאסר לקרוא כנגדה.

ב. ייתכן שאף בראיית טפח מכוסה של אשתו קיימת בעיה של הרהור, ואף שמתר לאדם להרהר באשתו כשאינה נידה, מ"מ מדיני כוונה בק"ש אסור לעשות כן, מפני שהרהור באשתו מסיח דעתו מקריאת שמע. מאידך, במקומות הגלויים תדיר בגופה של אשתו, מכיוון שאדם רגיל לראותם אין בכך בעיה של הרהור אפילו לעניין קריאת שמע, ולכן מותר לו לקרוא כנגדה. אך באשה אחרת, כל ראיית חלק מגופה מסיחה דעתו מהכוונה, ואסור לקרוא כנגדו.

בהמשך הגמ' (שם) מובא: "אמר רב חסדא שוק באשה ערוה, שנאמר: 'גלי שוק עברי נהרות' (ישעיהו מ"ז) וכתוב: 'תגל ערותך וגם תראה חרפתך' (שם). אמר שמואל קול באשה ערוה, שנאמר: 'כי קולך ערב ומראך נאוה' (שיר השירים ב). אמר רב ששת שיער באשה ערוה, שנאמר:

'שערך כעדר העזים' (שיר השירים ד)".

נוצ"ע מהו חידושה של הגמרא לגבי שוק באישה, הרי כל טפח מכוסה באישה אסור מדין "טפח באישה ערוה"? ותירץ

אך ראשונים רבים חולקים על הרמב"ם ומפרשים שערוות שיער וקול גם הם נאמרו בגמרא רק בהקשר של ק"ש. כך מובא ב'מרדכי' (ברכות אות פ') "טפח באשה ערוה אפילו באשתו אפי' טפח שדרכה להתכסות וכן שוק וקול באשה ערוה ופי' רב האי גאון דכל הני לענין ק"ש, וכתב הרב אליעזר ממיץ, בספר 'היראים': הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה. ובעונותינו בין העכו"ם אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך, הלכך אין אנו נזהרין מללמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות. וכן פירש בה"ג, וכן פירש ר"ח כדברי ר' האי גאון".

וכן כתב הגהות מימוניות (הל' ק"ש פ"ג אות ס'): "וכן שוק שבאשה ושער וקול באשה כל הני אסור לקרות ק"ש כנגדן, וכן פירש רבינו חננאל". וכן כתב רבנו יונה (ברכות דף י"ז ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ערוה): "וכן אין לו לקרות בשעה שמנגנת דקול באשה ערוה אבל כנגד פניה או כנגד מקום שאין דרך לכסות או בשעה שמדברת כדרכה מותר". וכן כתב בספר 'אהל מועד' (הל' ק"ש דרך ה' נתיב ה'; הובא בב"י או"ח סי' ע"ה) שדין זה נאמר לגבי ק"ש.

לכאורה אפשר להבין בדברי הראשונים הללו (מרדכי, הגה"מ, ר' יונה ור' האי גאון) שכל איסור של זמר באשה נאסר רק בזמן ק"ש (ולכן כתבו זאת בהלכות ק"ש), וא"כ שלא בשעת ק"ש אין אסור לשמוע קול זמר באשה.

כך לכאורה הבין בשו"ת שרידי אש (אה"ע סי' ע"ז הוצאת ספריית בני תורה) שכתב:

ג. "קול באישה" - חיסרון בצניעות או פגם בקריאת שמע?

בגמרא בברכות שהובאה לעיל מבואר שהדין "טפח באשה ערוה" נאמר לגבי קריאת שמע, שמכיוון שדינו כערוה אסור לקרוא ק"ש כנגדו. מיד לאחר מכן הגמרא מזכירה בנוסף לדין "טפח באישה" את דין "קול באישה" ו"שיער באישה". וצ"ע האם קול ושיער דינם זהה לטפח, ושלושתם נאמרו רק לענין קריאת שמע, או שמא אגב דין טפח הזכירה הגמ' את דין קול ושיער, למרות שאלו נאמרו לענין צניעות ולא דווקא לענין קריאת שמע כנגדם?

הרמב"ם לא הביא הלכות אלו בהלכות ק"ש אלא בהלכות איסורי ביאה. ומשמע שהבין כאפשרות השנייה, ואלו דבריו (הלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ב): "ואסור לאדם לקרוץ בידיו וברגליו או לרמוז בעיניו לאחת מן העריות... והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון ליהנות כמי שנסתכל במקום התורף, ואפילו לשמוע קול הערוה או לראות שערה אסור". וכן הטור הביא זאת באה"ע ולא באו"ח.

ולכאורה הרמב"ם שאוסר להביט בחלקים מגופה של אישה בכל זמן, כ"ש שיאסור זאת בשעת ק"ש. ובמה שכתב בהלכות ק"ש שאסור לקרות כנגד גוף האשה שהוא ערוה, כלולים כל סוגי הערוה השונים - שיער האישה וקולה. ובהלכות ק"ש קיצר הרמב"ם ולא פירט את סוגי הערוה השונים, מפני שסמך על מה שעתידי לפרט בהלכות איסורי ביאה.

הצליח ליישב דבריהם.

ד. ראיות ש"קול באישה"
הוא ערווה לכל דבר

הבנת ה'באר-שבע' בדעת רבנו יונה והמרדכי, ש"קול באישה" נאמר רק לעניין ק"ש, תמוהה מכמה טעמים:

א. בגמ' במסכת סוטה (דף מ"ח ע"א) נאמר: "אמר רב יוסף זמרי גברי ועני נשי פריצותא. זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לבטולי הא מקמי הא". וביאר רש"י (שם ד"ה כאש בנעורת) "לפי שהעונה מטה אוזנו לשמוע את המזמר ולענות אחריו ונמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים וקול באשה ערווה כדכתיב 'השמעיני את קולך', ומבעיר את יצרו כאש בנעורת. אבל זמרי גברי ועניין נשי קצת פריצות יש דקול באשה ערוה אבל אינו מבעיר יצרו כל כך שאין המזמרים מטים אזנם לקול העונים". ובד"ה לבטולי ביאר רש"י את הנפקא מינה בין "פריצות" ל"אש בנעורת" וכתב: "אם אין שומעין לנו לבטל את שניהם, נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת". משמע במפורש, שזמר של נשים בפני גברים הרי הוא איסור חמור עוד יותר מפריצות רגילה, גם כשאין מדובר בזמן קריאת שמע!

[מדברי רש"י: "ונמצאו האנשים נותנים לבם לקול הנשים", משמע שאפילו שמיעת קול של כמה נשים המזמרות יחד ג"כ אסור, וכן משמע בגמ' שהרי "נשי" זהו לשון רבים. ומכאן ראייה לסתור לאלה הטוענים שאין איסור בשמיעת קול נשים המזמרות כאחד משום ש"תרי קלי לא

"וידועה מחלוקת הראשונים בזה, שרה"ג וכן הר"ן והמרדכי סוברים שמה שכתוב בברכות (דף כ"ד ע"א) קול באשה ערווה היינו דווקא לענין ק"ש, והרא"ש אומר שם דלאו לענין ק"ש איתמר". כלומר, לדעת ה'שרידי אש' הראשונים שפירשו את הגמרא לגבי קריאת שמע סוברים שבזמן אחר שאינו בשעת ק"ש מותר לשמוע קול זמר אישה [ולהביט בשערה]. וכן משמע שהבין בשו"ת 'באר-שבע' (בספרו באר מים חיים המובא בסוף השו"ת סי' ג') שכתב: "ויפרשו קצת פוסקים דלענין ק"ש קאמר קול באשה ערוה... ובאמת פליאה נשגבה בעיני לא אוכל לה על רבינו יונה והמרדכי וסייעתם איך אפשר להו לפרש קול באשה ערווה לעניין ק"ש שהרי אמרו בפרק עשרה יוחסין שרב נחמן אמר לרב יהודה נשדר לה מר שלמא לילתא. אמר ליה הכי אמר שמואל קול באשה ערווה וכו' ופרש"י 'קול באשה ערווה שנאמר השמיעיני את קולך ואם אשאל בשלומה תשיבני' ע"כ. הרי בהדיא משמע דלשמוע קאמר קול באשה ערוה ולא לענין ק"ש ואפילו כשאינה מנגנת ומזמרת שהרי לאו אורח ארעא להשיב שלום בקול שיר וזמר... וזהו ג"כ דעת הרמב"ם וסמ"ג והטור והרבה מהמחברים שלא הזכירו כלל ועיקר קול באשה ערווה בהלכות ק"ש אלא בהלכות איסורי ביאה לענין להתרחק מן העריות... ומי שדעתו רחבה מדעתי יתרן דבריהם וישא ברכה". הרי מפורש שהבין בדעת הראשונים הללו שקול אשה מהווה בעיה רק לעניין קריאת שמע כנגדו, אלא שהקשה על דבריהם מגמ' מפורשת, ולא

באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף, וקל וחומר שאין להסתכל בשוק האישה! ואין לחלק ולומר ש"קול באשה" נאמר לגבי ק"ש בלבד ו"שוק" ו"שיער" נאמרו לגבי הלכות צניעות, שהרי דין "קול באשה" הובא בין הדין של "שוק באישה" לדין "שיער באישה", ומהיכי תיתי לחלק ביניהם?

ה. "קול באשה ערווה" נאמר בכל מקום ולא רק בקריאת שמע

לאור כל הקושיות הנ"ל נראה ששמיעת זמר אישה בוודאי נאסרה. ואם כן צריך להבין מהי מחלוקת הרמב"ם עם המרדכי ורבנו יונה – האם דין "קול באישה" נאמר לעניין ק"ש. ונראה להציע שתי הבנות במחלוקת ראשונים זו:

א. תחילה צריך להבין בדעת הב"י כיצד ייתכן שלדעת הרמב"ם זמר אישה לא נאסר מדין קריאת שמע אלא רק מדיני צניעות. הרי לא ייתכן שדווקא בעת שעוסק בדברים של קדושה יהיה מותר לשמוע זמר אישה, ובזמן שעוסק בענייני חולין יהיה אסור!

דברי הב"י מבוארים בדבריו ב'כסף משנה' על הרמב"ם בהלכות ק"ש (פ"ג הט"ז ד"ה ומ"ש ואם היה מגולה): "ואמרו שם בסמוך קול ושער באשה ערווה וסובר רבינו (הרמב"ם) שלא לענין ק"ש נאמר אלא לענין לאסור ליהנות בקולה ולהסתכל בשערה ולכן לא הזכירם פה".

מבואר מדבריו שכשאסרו קול באישה ושיער באישה מדובר במי שבא ליהנות לכתחילה לשמוע קול זמר באשה (כגון הבא לשמוע הופעה של זמרת) ואת זה

משתמע" (ר"ה כ"ז ע"א), שהרי באותה גמ' נאמר גם שכאשר הקול חביב גם תרי קלי משתמע, וכ"ש קולן של זמרות שרבים באים להופעתן כדי לשומען – בוודאי קולן חביב, והוא משתמע גם כששתי נשים שרות יחדיו].

ב. הב"י (או"ח סי' ע"ה) לאחר שהביא את דעות הראשונים הנ"ל, סיכם דבריו: "ולענין הלכה נראה דנקטינן כדברי הרמב"ם. ומיהו טוב ליזהר לכתחילה ממראות שיער ומשמיעת קול זמר אשה בשעת קריאת שמע". וכן כתב בשו"ע (או"ח סי' ע"ה ס"ג): "יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה בשעת קריאת שמע".

כלומר: לדעת הב"י, הרמב"ם הוא המיקל מבין הראשונים מפני שהוא לא הזכיר את דין "קול באישה" לעניין ק"ש, ואילו לדעת המרדכי ורבנו יונה זמר אישה אסור גם בקריאת שמע. משמע שהב"י הבין שלא כדברי ה'באר-שבע' וה'שרידי אש' שכתבו שהרמב"ם הוא המחמיר בכל מצב והמרדכי ורבנו יונה הם המקילים בשעה שאינה ק"ש!

ג. בהמשך הגמרא בכרכות (שם) לעניין "טפח באישה" נאמר ברצף בשם רב חסדא: "שוק באשה ערווה", ובשם שמואל: "קול באשה ערווה", ובשם רב ששת: "שיער באשה ערווה" – משמע שדיניהם של השוק השיער והקול שווים לעניין צניעות. אם כן, לפי הבנת ה'באר-שבע' בדעת המרדכי ורבנו יונה, שזמר אישה נאסר רק בשעת קריאת שמע, נצטרך לכאורה לומר כן גם לגבי "שוק באישה", וזה הרי לא יעלה על הדעת להתיר, כפי שמוזכר שם בגמרא ש"כל המסתכל

לו עיקר וכו'). וכמו כן כדי לקרוא ק"ש אפשר ללכת הצידה, אבל לימוד תורה צריך לשבת בביהמ"ד כל היום ואי אפשר להיבטל].

לעומת זאת לדעת הרמב"ם הדבר מותר מעיקר הדין, בלא להזדקק להיתר של "עת לעשות לה'", מכיוון שהאדם עסוק בק"ש ולא בא לכתחילה ליהנות ולשמוע קול זמר של אשה (וא"כ לדעת הרמב"ם ייתכן שבזמן שאינו עסוק בק"ש אף הסתכלות אקראית תהיה אסורה, שכן רק בזמן שעסוק בדברי קדושה אין חשש שייהנה מקול האישה, וצ"ע).

[נפקא מינה מעשית ומצויה ממחלוקת זו לרב המסדר חופה וקידושין ולנגד עיניו גלוי שיער של אשת איש - לדעת הרמב"ם יכול לברך מכיוון שהוא עסוק בברכות אין חשש שיבוא ליהנות ממנו; ולדעת המרדכי יצטרך לעצום עיניו או לסובב מבטו. אך בלא"ה ברוב החתונות החילוניות מצויה, לצערנו, גם בעיה של טפח מגולה, שאף הרמב"ם אסר לקרוא ק"ש כנגדו, כדין קריאה כנגד הערוה (כמבואר לעיל סעיף א' אות א') וממילא יצטרך לסובב מבטו. ודו"ק. ועיי' בספר 'נפש הרב' (עמ' רס"ג) שהגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל החמיר כדעת הפוסקים שעצימת עיניים אינה מספקת, ומפני הנימוס לא רצה להסב גופו ופניו, ולכן היה נוהג להביא עימו סידור גדול ולקרוא מתוכו את הברכות כשהסידור חוצץ בין פניו ובין הערוה]

וכן מבואר בביאור הגר"א (לרמב"ם הוצאת פרנקל הל' ק"ש פ"ג הט"ז ד"ה וקול באשה) "ופי' תלמידי רבינו יונה

אסרו. כמו כן הדין "שיער באישה ערוה" משמעותו היא שאסור להביט בשיער אישה כדי ליהנות מיופיו. אך כאשר תוך כדי קריאת שמע מזדמן לו באופן אקראי לשמוע קול אישה או לראות את שיערה, מכיוון שהוא עסוק בענייני קריאת שמע בוודאי אין כוונתו ליהנות מיופי קולה ושערה - לכן בכה"ג לא אסר הרמב"ם. וכן דעת הטור.

לעומתם, המרדכי, רבנו יונה ועוד ראשונים סוברים שגם שמיעה וראייה אקראית נאסרה בזמן קריאת שמע, כחלק מדיני קריאת שמע שאסור לאומרה כנגד דבר של כיעור, מפני היסח הדעת שהן גורמות.

ועפ"ז מובנים דברי המדרכי (שם) בשם הר"א ממיץ בספר היראים שכתב: "הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה ובעוונותינו בין העובדי כוכבים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו נזהרים מללמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות". והרי ברור שלא מדובר שבאו וישבו לפני נשים ארמיות בזמן שהן שרות, אלא שהמדובר שם הוא שהם ישבו בביהמ"ד ולמדו וברקע שמעו שירת נשים ממקום הסמוך להם ואעפ"כ מעיקר הדין אסר זאת ולא התיר אלא משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך" כי לא היתה להם ברירה וכנראה שדבר זה היה מצוי מאד בגלות ולא היה להם אלטרנטיבות אחרות, אך במצב רגיל אף זה היה נאסר לדעת המרדכי והיראים. [ואף המרדכי לא התיר אלא לימוד תורה, שהנקיות הנדרשת לה פחותה מהנקיות הנדרשת לקריאת שמע (למשל ריח שאין

דבר ערווה". הרי מפורש בדבריו שאין מי שהתיר לשמוע במתכוון שלא בשעת ק"ש, ובדבריו יישב את פסק השו"ע ואת דבריו בב"י.

ב. כמו כן, ניתן לבאר את שיטת המרדכי ורבנו יונה באופן אחר: שכוונתם הייתה לומר שמה שכתבה הגמרא בברכות ברישא לגבי "טפח באישה ערווה" שמדובר בטפח המגולה בבשרה של אשתו ואעפ"כ היא ערווה לעניין לקרוא כנגד קריאת שמע, מתייחס גם לסיפא – שוק קול ושיער – שאסור לקרוא ק"ש כנגד שוקה וקולה ושערה של אשתו (מדין 'חפצא של ערווה' או בגלל היסח הדעת הנגרם מכך).

זוהי כוונתם של המרדכי ורבנו יונה באומרים: "דכל הני לעניין קריאת שמע" – באשתו ולקריאת שמע.

כך מובן מדוע הגמרא בברכות הקשתה "למאי? אילימא לאסתכלי בה... כל המסתכל באצבע קטנה..." – רק לעניין "טפח באישה" המובא ברישא, שכן המסקנה שמדובר באשתו ולק"ש נשאת נכונה גם לגבי הסיפא – שוק קול ושיער. נמצאנו למדים, שלפי שני הביאורים שהבאנו, לא קיימת דעה בראשונים המתירה לשמוע קול זמר אשה שלא בשעת ק"ש.

ו. ביאור דעת הרא"ש

שהתיר קול באישה בשעת ק"ש

לאור דברינו לעיל, יש לבאר ג"כ את דעת הרא"ש שנתקשו רבים בהבנתו. ז"ל הרא"ש (בברכות פ"ג סי' ל"ז): "א"ר יצחק: טפח באשה ערווה... והא באשתו

והגהות מימוניות וש"פ דג"כ לענין ק"ש איירי אלא דמיירי בקול זמר". רואים בפרוש שהבין הגר"א שלדעת המרדכי אף לק"ש נאסר ולא רק בק"ש.

ולהלכה פסק הב"י מעיקר הדין כהרמב"ם, וע"כ מותר לקרוא ק"ש כששומע קול זמר אשה בצורה אקראית, אך ליהנות מקול זמר אשה אסור. אלא שהוסיף שטוב ליהנה לכתחילה, כהמרדכי, שאף בק"ש להיזהר משמיעת קול ומראיית שיער.

וכדברי הגר"א ראיתי מפורש בתשובת מרן הרב קוק זצ"ל (בשו"ת אורח משפט סי' ל"ה) אלא שמדבריו משמע שהחומרא של המרדכי מדברת כשאינו מתכוון ליהנות ולשמוע שבסתם מותר ובק"ש החמיר ואסר. ואלו דבריו (שם): "ואסור לשמוע קול זמר אשה בשעת ק"ש כמבואר בשו"ע או"ח סי' ע"ה ס"ג (יש ליהנה משמיעת קול זמר אשה בשעת ק"ש). ואע"פ שכתוב שם בלשון "יש להזהר", אין הכוונה שיש ח"ו צד היתר בדבר, אלא מפני שנחלקו הראשונים בפירוש דקול באשה ערוה, המבואר בגמרא ברכות כ"ד ע"א, די"א והיא דעת הרא"ש וסייעתו דלא מיירי לעניין ק"ש דווקא, אלא שהוא איסור כללי, ואסור לכוין ולשמוע קול זמר של אשה בכל אופן גם שלא בשעת ק"ש ותפילה, ולפי"ז אין שייכות להלכה זו, לגבי דין ערווה לעניין ק"ש, דאם מכוין לשמוע בכל גווני אסור, ובאינו מכוון לשמוע אין שום חומר בק"ש מבכל ענין, וע"ז כתב בשו"ע דעת י"א דס"ל דישי חומר בק"ש שאפילו כשאינו מתכוון לשמוע ג"כ אסור לקרוא ק"ש כששומע קול זמר אשה. כמו שאסור לקרות כנגד כל

והיסח הדעת שהערווה גורמת לאדם בעת קריאתו ק"ש. לכן כשאדם קורא ק"ש ורואה שיער או שוק, אפילו בראייה אקראית, ממילא העין מסיחה אותו מלהתכוון בק"ש. לכן באיסורי ראייה כל ראייה אסורה, ואפילו אקראית. משא"כ ב"קול באישה", שהוא איסור שמיעה, מכיוון שאדם עסוק בקריאת שמע בשפתיו ומרוכז בקריאתו ובד"כ אף קורא בקול רם, לא חששו ששמיעה אקראית תסיח את דעתו. נוהרי פשיטא שלא מדובר בגמרא על הקורא ק"ש מול זמרת ששרה, אלא מדובר שאדם קורא ק"ש בביהכ"ס או בביהמ"ד וברקע שומע קול זמרה של נשים ארמאיות (כפי שתואר המרדכי שזו היתה המציאות בזמנם במדינות אשכנז) ומכיוון שדברים אלו היו מאד מצויים באשכנז בזמן הרא"ש, לא רצה הרא"ש להידחק ולהתיר זאת כהמרדכי משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך", ועל כן כתב שקול באישה נאסר בסתם כשמתכוון לשמוע קולה, אך אם עסוק בק"ש ואף קורא בקול הוי כעין היתר של "בעבדיתיה טריד" (המובא בגמ' ע"ז כ' ע"ב) ולכן לא אסר הרא"ש בכה"ג לקרוא ק"ש.

ראיה לדברינו שהרא"ש סובר שכל האיסור לקרוא ק"ש כנגד הדברים המוגדרים כ"ערווה" הוא מטעם הרהור והיסח דעת, יש להביא מדברי האור-זרוע (הלכות טהרת ק"ש ותפילה סי' קל"ג): "אמר שמואל: קול באישה ערוה, שנאמר כי קולך ערב ומראך נאוה. לאו לענין ק"ש איתמר, דהיא גופה קוראת קריאת שמע". בביאור דברי האור-זרוע נראה לומר, שהיה קשה לו, כיצד אישה יכולה לקרוא

ולק"ש... וא"ר חסדא: שוק באשה ערוה... אמר שמואל: קול באשה ערוה, שנאמר כי קולך ערב. פירוש: לשמוע, ולא לענין ק"ש. אמר רב ששת: שער באשה ערוה – בנשים שדרכן לכסות שערן, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן". עכ"ל

ודבריו קשים. שהרי ממה נפשך: אם הסוגיה נאמרה לגבי ק"ש, א"כ מדוע ביאר הרא"ש שדברי שמואל (שאמר "קול באישה ערוה") נאמרו בסתם ולא בק"ש? ואם הוא סובר שגם המימרות הנוספות נאמרו לגבי הלכות צניעות ולא לגבי הלכות ק"ש, אם כן מדוע היה צריך הרא"ש לציין זאת בדברי שמואל?

ונראה שהרא"ש חילק חילוק מהותי בין ערוות "טפח" "שוק" ו"שיער", התלויים בראייה, ובין "קול" שתלוי בשמיעה.

לגבי ערוות התלויה בראייה סובר הרא"ש באופן דומה לדברי הגר"א שהובא לעיל בדעת המרדכי – שהגמרא אוסרת לענין קריאת שמע, וכ"ש לסתם, וכפי שביארנו לעיל שבזמן קריאת שמע יש הווא אמינא להקל מפני שבזמן עיסוקו בדברי קדושה אינו מפנה דעתו לדבר ערווה.

אמנם לגבי קול, הרא"ש חולק לקולא ומהפך את הסברא: שהאיסור הוא רק בזמן אחר ולא בזמן קריאת שמע. ומדוע מתהפכת הסברה בענין "קול"?

ונראה לומר, שהרא"ש סובר שב"טפח, שוק ושיער" האיסור לקרוא ק"ש כנגדם אינו נובע מעצם הגנאי של קריאת שמע מול דבר ערווה (כמו קריאה כנגד צואה, וכפי שביארנו את דברי הרמב"ם, לעיל סעיף א'), אלא טעם האיסור הוא ההרהור

(והיו שומעים אותם בתוך ביהכ"נ) לפיכך חששו חז"ל שאם נחמיר בדין קול באישה יבוא מתוך כך לידי ביטול מצוות ק"ש בזמנה, וע"כ הקלו בק"ש מפני שבלאו הכי הקורא מרוכז בקריאה ואינו רואה את האישה המזמרת וכנ"ל.

מכל מקום, נראה מדברי הרא"ש שכל איסורי הערווה שנאמרו בגמ' אסורים בכל מקום מדיני צניעות, ואף בק"ש, ורק בזמן קריאת שמע התיר הרא"ש "קול באישה" בלי לראותה, כי הוא עסוק בק"ש, אך שלא בזמן קריאת שמע אסר.

ז. שמיעת שירי קודש מפי אישה

והנה רבים מצטטים היתר מבעל ה'שדי חמד' לשמוע שירת נשים כאשר מדובר בשירים בעלי תוכן חיובי. כדי לבחון את דבריו נביאם במלואם.

כתב ה'שדי חמד' (כללים, מערכת הקוף כלל מ"ב): "קול באשה ערווה אינו אלא מדרבנן, כן כתב הרב 'חיי אדם' ב'נשמת אדם' כלל ד' סי' א'. ומדברי הרב 'דברי חפץ' [לרבי אהרן די טולידו] ד' קי"ג ע"ב (ד"ה עלה בידינו) מתבאר דסבירא ליה דהוא מן התורה אלא דאינו מפורש ואתי מדרשא עיין שם. והאריך בסוגיית קידושין דף ע' נשדר מר שלמא לילתא וכו' ובדברי רבנן קמאי ובתראי המדברים בזה... ומסיק דכל שאינו קול של שירי עגבים ואינו מתכוון ליהנות מקולה כשמשוררת דברי שירות ותשבחות לא-ל יתברך בשביל נס או שפועה להרדים הילד או שמקוננות על מת לית לן בה, כל דלא מכוון ליהנות מקולה. אלו תורף דברי קודשו. ועיין 'זכרנו לחיים' דף כ"ב ע"א ולהרב 'ישרי לב' דף מ"ג

קריאת שמע, והרי קולה הוא ערווה, לכאורה גם לגבי עצמה? [ולקרוא ללא נגינת טעמים ככל הנראה לא היה מקובל בזמננו]. על כך עונה האו"ז שקול האישה אינו נחשב ערווה מצד עצמו, אלא רק תוצאותיו אצל האדם (הרהורים והיסח דעת) אסורים. לכן לאיש אסור לקרוא כנגד קול זמר של אישה, אך אישה ודאי שיכולה לקרוא ק"ש (אפי' בזמר...).

וכפי שראינו, הרא"ש סובר בעניין זה כסברת האו"ז, אלא שעל גבי סברא זו הוא מוסיף סברא נוספת - שאף אצל האיש רק כאשר הוא מקשיב לזמר האישה דעתו מוסחת מק"ש, אבל משמיעה אקראית בזמן שעסוק במלאכת הקודש אין דעתו מוסחת.

ראיה נוספת לכך שהרא"ש הבין שהאיסור לקרוא ק"ש כנגד הדברים המוגדרים כ"ערווה" הוא מטעם הרהור והיסח דעת, ניתן להביא מדברי הרא"ש בביאור דברי ר' יצחק שאמר "טפח באישה ערווה" (שם): "ודבר שרגיל להיות מכוסה באישה, ודווקא באחרת, אבל בעצמה הא אמרינן לעיל האישה יושבת ערומה וקוצה חלתה". הרא"ש מביא ראיה לעניין ק"ש מדיני ברכות, ששם מפורש שאישה יכולה לברך גם כשחלקי גופה אינם מכוסים, ומכאן הוא מביא ראיה, שאין זה איסור בעצם, ומה שנאסר לגבר לקרוא ק"ש כנגדה הוי משום הרהור וחוסר כוונה בקריאת שמע וכנ"ל.

ובמעדני יו"ט על הרא"ש (שם אות פ') כתב טעם נוסף מדוע הקל הרא"ש ב"קול באישה" בשעת ק"ש - מכיוון ד"קול באישה" במדינות אשכנז היה שכיח מאד

אמרינן קול באשה ערוה רק בק"ש ולא לשאר היום, כי רק בשעת ק"ש שמיעת הקול היא ערוה. הא קמז, דמאן דס"ל דבק"ש מיירי ס"ל דבשאר היום מותר".

בהמשך מקשה ה'דברי חפץ' את אותן הקושיות שהקשנו לעיל (מהגמ' בקידושין שמספרת שרב יהודה לא הסכים לשאול בשלום ילתא משום קול באשה, אף שלא בזמן ק"ש, ומהגמ' בסוטה שמשווה זאת ל"אש בנעורת" – אף שלא בזמן ק"ש). כדי לתרץ קושיות אלו מביא ה'דברי חפץ' את דברי הרשב"א, שלדעתו עליו נשענים דברי המקלים לשמוע שירת נשים שאינה שירי עגבים: "ודברי הרשב"א אלו טעמן ונימוקן עמם, דלא אסרו לשמוע קול דיבורה אלא בעניין דאיכא קירוב דעת כמו שאלת שלום או השבת שלום כהיא דילתא, דאתי ליהנות ממנה ומתכוין לשמוע קולה, אבל כל שהיא מדברת בביתה ושכניה שומעין קולה לית ביה משום ערוה. וכן כשהיא משוררת בביתה כשהיא מניקה את בנה כדי להרדימו לית ביה משום ערוה".

הרשב"א ביאר מדוע בשאלת שלום אישה, כבסיפור עם רב יהודה וילתא, יש בעיה משום "קול באישה" אף שלא מדובר בזמר – משום ששאלת שלום יש בה קירוב דעת ולפיכך דינה כזמר. מכאן מסיק ה'דברי חפץ' גם להיפוך: שזמר שאין בו קירוב דעת אינו אסור משום "קול באישה". כדוגמא לזמר שאין בו קירוב דעת מביא ה'דברי חפץ' את שמיעת קול האישה השרה שיר ערש כדי להרדים את תינוקה. במקרה זה אין כל קירוב דעת, מכיוון שהאישה אינה מכוונת להשמיעה

ע"א. ומה שכתב המגיה שם שדברי הרב 'דברי חפץ' תמוהים הוא לפי שלא ראה דבריו כמו שכתוב שם, אבל הרואה דבריו בגופן שלהם ישפוט בצדק שדבריו נכוחים ולא נעלם ממנו סוגיא דקידושין ודברי ראשונים ואחרונים ז"ל. ואף כי ודאי נכון להחמיר שלא כדברי הרב 'דברי חפץ' הנ"ל מכל מקום אינו בסוג דברים תמוהים חלילה".

בתחילת דבריו כתב ה'דברי חפץ': "דכל שאינו קול של שירי עגבים", משמע לכאורה שכל שיר בעל תוכן חיובי מותר לשמוע מפי אישה. אלא שאם כך קשה: אם תוכנו של השיר שלילי, הרי ברור שאסור לשומעו, גם אם איש שר אותם! אלא שלאחר דקדוק בדבריו נראה שהגדרתו לשירים המותרים שונה, שהרי כתב: "דכל שאינו קול של שירי עגבים ואינו מתכוון ליהנות מקולה כשמשוררת דברי שירות ותשבחות לא-ל יתברך בשביל נס או שפועה להרדים הילד או שמקוננות על מת לית לן בה כל דלא מכוון ליהנות מקולה". הרי שהוסיף עוד תנאי – "שאינו מתכוון ליהנות מקולה". כלומר, רק שירת נשים שאין לאיש כל הנאה ממנה מותרת לו בשמיעה, אך כאשר יש לו הנאה משמיעת השיר, כגון שמיעת קולה של זמרת בהופעה, אף שתוכן השיר חיובי – אסור לו לשומעה.

אלא שכיוון שהמושג "שירי עגבים" המצוטט בדבריו קשה להבנה, שבתו ועיינתי בתוך הספר 'דברי חפץ' (דף קי"ג) ולהלן ציטוט של עיקרי דבריו:

"הנה הרב מהרח"א הביא בשם המרדכי בשם רבינו האי ושאר הפוסקים דלא

בכיייה ואלו דברים המשברים את הלב ואין לחשוש להרהור עבירה.

ראיה נוספת מביא ה'דברי חפץ' מהגמ' בסוטה (שם) "א"ר יוסף זמרי גברי ועני נשי פרוצותא, זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת". ה'דברי חפץ' שואל מדוע כינה רב יוסף את "זמרי נשי ועני גברי" כאש בנעורת או "זמרי גברי ועני נשי" כפריצות, ולא אסר מטעם קול באישה ערווה? ומתוך ה'דברי חפץ' שרב יוסף בא לציין שני סוגים של איסור קול אישה שאינם כלולים בהגדרת "קול באשה ערווה", האחד משום שהוא חמור מ"קול באישה" רגיל, והשני משום שהוא קל ממנו, ואעפ"כ נאסר. כאשר הנשים שרות והגברים עונים לשירתם זהו "אש בנעורת", והוא איסור החמור מ"קול באישה" רגיל, כי בכך הם מבעירים את יצרם (כפי שביאר רש"י שם, הובאו דבריו לעיל). מאידך, כאשר הגברים שרים והנשים עונות לשירתן זוהי "פריצות" בלבד, והוא איסור הקל מ"קול באישה" רגיל משום שהגברים עסוקים בשירתם ואינם נותנים דעתם להאזין לקולות הנשים ואינם נהנים מהם. למרות זאת הדבר אסור משום "פריצות", משום הערבובייה וקלות הראש שבדבר. בין שתי הדרגות הללו נמצא האיסור הרגיל של "קול באישה ערווה". נמצא שחומרת האיסור מתחלקת לג' דרגות: אש בנעורת, ערווה ופריצות, כאשר "קול באישה ערווה" מתייחס למצב שבו האישה שומע את קולה של האישה כדי ליהנות ממנו, אך אינו נותן דעתו לענות לקולה ומכיוון שאינו שותף פעיל אינו מבעיר בכך את יצרו, אך עם זאת

קולה אל הגבר והגבר לא בא למקום כדי לשמוע את קול האישה.

אך כל זה בסתם. אך בזמן ק"ש סובר המרדכי בשם רב האי שאפילו בכה"ג אסור כי עצם קול הזמרה מפריע לכוונה בקריאת שמע, ולכן אף שלא רואה את המשוררת ואף לא נתכוון ליהנות מכך מ"מ ה"ז אסור. תירוץ זה דומה לדברי הרב זצ"ל בשו"ת 'אורח משפט' שהובאו לעיל.

מדברי ה'דברי חפץ' ברור מעל לכל ספק, שאסור לאיש לבוא ולשמוע קול זמר אישה כאשר הוא מתכוון ליהנות ממנו, אף שהשירים הם בעלי תוכן חיובי ואינם שירי עגבים.

ראיה לדבריו, שקול אישה שאין בו קירוב דעת אינו ערווה, מביא ה'דברי חפץ' מהמקרא ומהגמרא. מהמקרא – מן האמור בשמואל (א', א', י"ג): "וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע ויחשבה עלי לשכורה". שואל ה'דברי חפץ' אם קול אישה סתמי דינו כערווה מדוע חשבה עלי לשכורה? והרי סיבה טובה הייתה לה שלא להשמיע קולה, כדי שלא ישמעוה גברים הסמוכים לה? מכאן מוכח שלקול תפילה של אישה אין דין "קול באישה ערווה".

ראיה נוספת מביא ה'דברי חפץ' מהמשנה (כתובות פ"ד מ"ד): "אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננת". ואם קול באישה ערוה איך מותר לאישה לקונן על מת והרי בכך מכשילה היא את הגברים הנוכחים בהלוויה השומעים את קינותיה? אלא שאת זה דוחה ה'דברי חפץ' – משום ששם מדובר בקינה ובדבר הגורם להרבות

ל"שירי עגבים", מחמת תוצאותיה, ובלא תלות בתוכן מילות השיר. אבל כשאין כוונת משמיע ולא כוונת שומע, כגון ששרה בביתה לעצמה והוא אינו מתכוון ליהנות - מותר.

בנוסף לכך, מתיר ה'דברי חפץ' שירת מקוננות, אפילו אם האישה מתכוונת להשמיע והוא מתכוון לשמוע, מפני שהיא מביאה לידי בכי ועצב ולא לידי הרהור עבירה.

נמצאנו למדים, שאף לשיטת ה'דברי חפץ' שהובאה בדברי ה'שדי חמד' לא הותרה שמיעת שירת נשים כאשר השומע בא ליהנות ולשמוע, גם כאשר תוכנה חיובי, ולא מצאנו אפילו דעת יחיד בדבר (ותודה לידידי משחר נעורי הרב עזריה אריאל שליט"א שההדיר והדפיס מחדש את תשובת ה'דברי חפץ' שהיתה מודפסת באותיות שבורות וקשות לקריאה, ובכך איפשר לעיין במקור ולהוציא משגגה שתיתלה באותו גאון זצ"ל).

ח. היתר ה'שרידי אש'
שירה מעורבת בתנועות נוער

רבים מנסים לתלות היתר לשמיעת שירת נשים בתשובת בעל ה'שרידי אש' (אה"ע סי' ע"ז, הוצאת ספריית בני תורה) לחניכי תנועת ישורון, שהתיר להם לשיר זמירות שבת בנים ובנות יחד.

אלא שאף בתשובתו צריך לדייק. המציאות המתוארת בשאלה (שם ס"ק ה') היא שהבנים והבנות יושבים בחדר אחד, על ספסלים נפרדים, ושרים שירי קודש, פסוקי תנ"ך וזמירות שבת ביחד. ה'שרידי אש' בירר מהו מנהג אשכנז

הדבר אסור משום ערווה. את כל הדרגות האסורות מכנה ה'דברי חפץ' בשם "שירי עגבים" וכדבריו שם: "אלא ודאי דלא אמרו קול באשה ערוה אלא כשהיא הומיה ושוררת שירי עגבים ומתכוון לשמוע קולה וליהנות ממנה ודאי דמכין אותו מכת מרדות...". רק כאשר האשה משוררת לעצמה לבדה, ואין מצד הגבר כוונה ליהנות מקולה וגם אין כל ערבוביא ופריצות (כגון שירת הודיה פרטית שלה או שיר ערש ששרה לבנה) אין איסור לשמוע את קולה. וכפי שסיכם ה'דברי חפץ': "הא קמן, דכל שאינו מטה אזנו לשמוע קולה ומתכווין ליהנות ממנה, אי לא משום פריצות דזמרון גברי וענין נשי דאיכא ערבוב וקלות ראש, אם האשה משוררת לבדה אין קפידא".

וכן סיכם ה'דברי חפץ' תשובתו: "עלה בידינו דהא דאמרינן קול באישה ערווה היינו כשהיא הומיה ושוררת שירי עגבים ומתכוון ליהנות ממנה וכן כשזמרון נשי וענין גברי דמטה אוזנו לשמוע בקולה וכל היוצא מפייה, אבל אם היא משוררת לעצמה שירות ותשבחות הודאות לשמו הגדול בענין הנס שנעשה לה או שהיא פועה לילד כדי להרדימו או שהיא מקוננת על מת דלית בהו למיחש להרהור עבירה לית לן בה".

מפורש בדבריו, שמותר לאישה לשיר שירי שירות ותשבחות לה' רק כשהיא שרה לעצמה, אך אם גבר מתכוון ליהנות והיא מתכוונת לגרום לו הנאה - אסור אפילו בשירי קודש. ואף לזה קורא ה'דברי חפץ' "שירי עגבים", משום שכל שירה שעלולה לגרום לגבר להרהור עבירה נחשבת

שבעת עיסוקו בקריאת שמע הוא מרוכז בקריאתו, ואינו מפנה ליבו לשמיעת קול האישה, וכדין "בעבדיתיה טריד", וכנ"ל. וכעין מה שכתב רבנו יונה (ברכות דף י"ז ע"א בדפי הרי"ף) "ואפילו בשעה שמנגנת, אם הוא יכול לכוין לכו לתפלתו בענין שאינו שומע אותו (הכוונה לקול) ואינו משים לב אליו מותר ואין לו להפסיק קריאתו".

ובשו"ת 'שרידי אש' צירף להיתרו אף סברא זו. (אלא שהביא זאת בשם הב"י שהביא בשם רה"ג, וזו טעות סופר, וצריך לומר בשם רבנו יונה).

ואף שהראיה שהביא מדברי הרא"ש ורבנו יונה איננה הכרחית, שהרי הם התירו לקרוא ק"ש כששומע קול זמר אישה כשאינו רואה אותה כלל ואינה סמוכה לו, ואילו כאן מדובר בכנים ובנות המכירים זה את זה ומתכנסים יחד באותו חדר, כך שהגברים רואים את הנשים השרות. אך אעפ"כ כדאי הוא אותו גאון לסמוך עליו בשעת הדחק, בייחוד במדינות כצרפת ומערב אירופה שהיה חשש שהנוער היהודי יגיע לידי התבוללות, ותנועות הנוער הדתיות היו הצלה משמד והתבוללות.

עם זאת, אין ללמוד היתר מתשובה מחודשת זו מעבר למה שהתחדש והותר בה. היתרו של ה'שרידי אש' היה לשיר שירי קודש גברים ונשים יחד, כשהישיבה של הבנים והבנות על ספסלים נפרדים, ללא מחיצה. אבל אין ללמוד מכאן היתר לגברים לבוא להופעה שבה נשים שרות כנגדם, כשכל מטרתם בואם היא ליהנות מקולן של הנשים.

בעניין זה, והעלה בחקירתו: "ואולם אחרי חקירה ודרישה נאמר לי כי הגאון הצדיק רבי עזריאל הילדסהיימר ז"ל וכן הרש"ר הירש ז"ל בפרנקפורט על נהר מיין התירו בזמירות קודש לזמר יחד, והטעם משום דתרי קלא לא משתמעי וכיוון שמזמרים יחד אין חשש איסור, אבל לא נחה דעתו בזה וחפשי ומצאתי ב'שדה חמד' מערכת קול, שהביא בשם רב ספרדי להתיר זמירות קודש של אנשים ונשים יחד".

אלא שכפי שראינו לעיל, ההיתר המופיע ב'שדי חמד' וב'דברי חפץ' המצוטט בו, אינו תלוי בתוכן השירה ולא מוזכר שם היתר לשיר שירי קודש, אלא ההיתר מותנה באופי המעמד שבו נשמע קול האישה! וצריך לומר שזוהי בדיוק כוונת ה'שרידי אש', שכאשר שרים שירי קודש המעמד הוא מעמד של קדושה ולכן הגברים השומעים את שירת הנשים אינם מתכוונים כלל ליהנות מקולן של הנשים, וכפי שראינו כאשר אדם אינו מתכוון לשמוע את קול האישה והאישה אינה שרה על מנת שהגבר ישמע את קולה אין בכל "קול באישה ערווה". (וכפי שחילקנו בתחילת התשובה בשם הרמב"ם בין הסתכלות אקראית לראייה מכוונת לעניין טפח באישה ערווה. וזה לשון ה'שרידי אש' (שם ס"ק ח): "וא"כ יש לומר שבזמירות קודש אין לחוש שיתכוונו להנות מקול אישה... שבזמירות קודש הזמר מעורר רגש קודש ולא הרהור עבירה".

היתר זה מתבסס על מה שכתב הרא"ש להיתר לקרוא ק"ש בשעה ששומע שירת נשים, (אף שבזמן אחר אסור) מכיוון

ט. האם דין "קול באישה"
תלוי במנהג המקום?

אדם בעבירה וגסות ליבו בה אינו הופך אותה להיתר. אדרבא, עליו להתאמץ יותר כדי לתקנה.

אלא שאז חוזרת השאלה, א"כ כיצד ערוה"ש הקל לקרוא ק"ש כנגד שיער גלוי של נשים נשואות ההולכות גלויות ראש? אלא שבשיער ישנו שינוי מהותי משאר הערוות, והראיה - ששיער של פנויה מגולה ומותר לקרוא כנגדו ק"ש, וה"ה לשיער של נכרית. כלומר, חובת כיסוי הראש של אישה נשואה זהו חידוש שחידשה התורה, ואלמלי דין התורה דינו של השיער היה כמו שאר המקומות המגולים באישה. לכן מחדש ערוה"ש שמכיוון שישנן נשים נשואות שלצערנו אינן מכסות את ראשן, ממילא מראיהן אינו מושך תשומת לב מיוחדת ואינו גורם להרהור, וע"כ התיר ערוה"ש לקרוא ק"ש כנגדן. משא"כ אישה נשואה המכסה ראשה כדין - שם אם תגלה ראשה הרי זה דבר שאינו רגיל ומושך תשומת לב, וע"כ ייחשב לערוה. ואפילו אשתו, בשעה שאינה מכסה את ראשה אסור לו לקרוא ק"ש כנגדה, כי בד"כ היא לא רגילה לילך כך. ולכן כתב הרשב"א (ברכות כ"ד ע"א ד"ה והא דאמר) ששיער אשתו שמחוץ לצמתה, שאינה רגילה לכסותו, מותר לבעלה לקרוא ק"ש כנגדו מפני שהוא רגיל בהן ולא טריד. משמע ששיער אישה אינו ערוה מצד עצמו, ורק חיוב התורה לכסות את הראש הוא היוצר את מעמד השיער כערוה.

משא"כ שאר חלקי הגוף הראויים להיות מכוסים בכל אישה, בין נשואה בין פנויה, שם כל חשיפה גורמת להרהור ולכן

כתב ערוה"ש (או"ח סי' ע"ה ס"ז): "ועתה בואו ונצווה על פרצות דורנו בעוה"ר שזה שנים רבות שנפרצו בנות ישראל בעון זה והולכות בגילוי הראש וכל מה שצעקו על זה הוא לא לעזר ולא להועיל ועתה פשתה המספחת שהנשואות הולכות בשערותן כמו הבתולות או לנו שעלתה בימינו כך. מיהו עכ"פ לדינא נראה שמותר לנו להתפלל ולברך נגד ראשיהן המגולות כיון שעתה רובן הולכות כך והוה כמקומות המגולים בגופה וכמש"כ המרדכי בשם ראבי"ה בספ"ג וז"ל: כל הדברים שהזכרנו לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות, אבל בתולה הרגילה בגילוי שיער לא חיישנן דליכא הרהור עכ"ל וכיוון שאצלינו גם הנשואות כן ממילא דליכא הרהור".

היו שרצו להסתמך על דברי ערוה"ש ולטעון שכשם שבמקום שנהגו הנשים ללכת גלויות ראש הותר לקרוא ק"ש כנגד שיער ראשן, כי המציאות השפיעה על ההלכה לקולא, הוא הדין לגבי קול אישה - מכיוון שרגילים היום לשומעו תמיד, נעשה הדבר להיתר ואינו נחשב לערוה. אלא שאם נלך בכיוון זה, תבוא השאלה הבאה: האם נתיר בימנו גם את איסור "טפח באישה", בגלל שלצערנו נשים רבות כיום לובשות לבוש חשוף? צריך לזכור את דברי רב הונא (קידושין דף מ' ע"א): "כיוון שעבר אדם עבירה ושנה בה - הותרה לו. הותרה לו סלקא דעתך? אלא נעשית לו כהיתר". כלומר, ההרגל של

ברמב"ם (הל' אישות פי"ג הי"א) שנשים לא תצאנה מביתן אלא פעמיים בחודש, אינו נוהג בימינו, שהרי אין להנהגה זו מקור בגמרא [וראה מגיד משנה שם ד"ה אבל גנאי שהביא מקור לכך מבראשית רבה (פמ"ה ס"ה) לגבי גנותן של נשים יצאניות, אך גם שם לא נאמר במפורש ש"יצאניות" הן נשים היוצאות מביתן בתדירות מסוימת, וניתן להבין משם שזהו כינוי למתנהגות בפריצות]. ומכיוון שלא נמצא לכך מקור תלמודי, משמע שזוהי הנהגה התלויה במנהג המקום והזמן. אך בדברים שהם עיקר דין ודאי שנוהג של פריצות לא ישנה את הדין.

י. הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו

עד כאן עסקנו באדם שבא מיוזמתו להופעה שבה שרה זמרת. לאחרונה עלתה שאלה בקורס קצינים, כאשר בטקס סיום בבה"ד 1, כחלק מן הטקס, הופיעה זמרת ושרה לפני החיילים. היו שרצו לטעון שחייל יר"ש הנוכח במקום ואינו מתכוון ליהנות מההופעה, וכל נוכחותו בה אינה אלא מתוך כפיית מפקדיו – אינו חייב לצאת מן ההופעה ומותר לו להישאר בה. המתירים הסתמכו על הסוגיה בגמ' בפסחים (דף כ"ה ע"ב) – "הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו" – שנחלקו שם אביי ורבא האם חייב למנוע עצמו מהנאה זו, או שמותר לו ליהנות ואינו עובר איסור. מסקנת הסוגיה שם היא, שבאופן שאינו מתכוון ליהנות, וההנאה מגיעה אליו בעל כורחו, אינו עובר איסור, גם אם יכול למנוע את עצמו ולילך למקום אחר שבו לא ייהנה.

נחשבת ערווה אפילו אצל נכרית. במקרה זה שום שינוי מציאות לא ישנה את ההלכה.

דברים אלו מדויקים בדברי ערוה"ש שכתב על שיער שהולכות מגולות "והוזה כמקומות המגולים בגופה", כלומר השיער הגלוי נחשב כמו מקומות גלויים, כפניה וככפות ידיה וכדו'. אך חלקי הגוף הראויים להיות מכוסים מצד עצמם, אין הדבר תלוי במנהג המקום, והרגלי מלבוש משתנים לא יזיזו את ההלכה ממקומה.

באופן זה מתבארים גם דברי ה'בן איש חי' (פרשת בא שנה א' סעיף י') שכתב: "אשה שמניקה את בנה ומגלה דדיה – אסור לקרות או לברך כנגדה, אפילו היא אשתו, וכל שכן באשה אחרת. ויש אומרים, דכיוון דהאשה דרכה לגלות דדיה בזמן היניקה, הרי הדדים נחשבים אותו זמן כמו כפות הידים והפנים, ורק אם אינה מניקה, שדרכה להצניע דדיה ומקפדת על זה, אז אסור לקרות כנגדה. ויש לסמוך על סברה זו בשעת הדחק". אף כאן ברור שכוונתו לקריאת ק"ש כנגד דדי אשתו, שדרכה לגלות דדיה כנגדו בזמן שמניקה את בנם, וכיוון שרגילה בכך אין זה גורם הרהור. משום כך התיר ה'בן איש חי' לקרוא כנגדה ק"ש, וגם אז התיר זאת רק בשעת הדחק בלבד. אך פשיטא שאצל נשים אחרות אין דרכן לגלות דדיהן בפני גברים זרים, ואף אם תורגלנה בכך, הרי זו דרך פריצות (עיין בר"ר נ"ג י"ט), וודאי שיהיה אסור לקרות כנגדן.

רק בהלכות שיסודן במנהג המדינה ואינן מעיקר הדין – שינוי המנהג יכול לגרום לשינוי הדין. למשל: ההנהגה הכתובה

לשמוע את הטקס אלא כדי לרצות את מפקדיו, ולכן יכוון ליבו שלא ליהנות, ואם ייחנה בעל כורחו – אין בכך בעיה. ובדוחק ניתן להקל בדבר.

והרי זה דומה למה שכתב המ"ב (או"ח סי' ע"ה ס"ק י"ז) "ומכל מקום אם הוא בדרך בין העכו"ם או בעיר והוא אנוס, שאי אפשר לו למחות, כיוון דלא מצינו דמיקרי ערוה מדאורייתא, מותר לקרות ולברך, דאם לא כן כיוון שאנו שרויין בין העכו"ם נתבטל מתורה ותפילה, ועל זה נאמר עת לעשות לד' הפרו תורתך, אך יתאמץ לבו לכוון להקדושה שהוא עוסק ולא יתן לבו לקול הזמר".

אף בנידון דידן, מכיוון שהיותו של החייל היר"ש קצין בצבא ישראל הרי זו מצווה, ועוד יוסיף קידוש ש"ש רב על חייליו לעתיד, לכן ראוי שלא לבטלו ממצווה זו, ולא לגרום לו לעזוב את תפקידו בצבא, ולהקל על סמך ההיתר הנ"ל.

יא. ההבדל בין הוראה ליחיד בשעת הרחק ובין כפייה בפקודה

אך נראה שגם אם התנאים הנ"ל יכולים להיות סיבה להיתר והוראה ליחיד היודע שביכולתו לנהוג כן, אי אפשר להורות זאת כהוראה גורפת לרבים.

זאת ועוד, כאשר הרמטכ"ל מבקש מהרבנות הראשית חוות דעת הלכתית בנושא, לא שייך להשתמש בהיתר של "הנאה הבאה לאדם בעל כורחו", שהרי אם התשובה תהיה שזהו איסור, הצבא ימצא את הדרך לאפשר לשומרי מצוות שלא להשתתף בהופעות שכאלו, וממילא יוסר ההכרח.

ועיין בקובץ שיעורים להגר"א וסרמן (פסחים שם אות קט"ז) שבאר שיסוד ההיתר של הנאה הבאה לאדם בעל כורחו האמור בגמרא הוא באופן שהאדם עוסק בעשיית דבר מסוים וכתוצאה מכך מגיעה אליו הנאה מדבר שני. לדוגמא: העובר ברחוב שבו יש ע"ז, ובעוברו שם נהנה מריח הע"ז – הרי שהעובר אינו עוסק בהנאה זו כלל, אלא עובר ברחוב זה רק כאמצעי להגיע אל מקום חפצו. וכן כל הדוגמאות המובאות בגמ' (שם) הם באופן שהאדם עוסק בפעולה אחת לצורך מטרה מסוימת, וכתוצאה מכך נהנה מדבר אחר הכרוך באותו מעשה שעשה. ומכיוון שאינו עוסק בשימוש ההנאה האסורה, אלא בפעולה אחרת, וההנאה האסורה מגיעה אליו ממילא, ללא מעשיו כלל, הנאה כזו לא אסרה התורה.

ואכן היתר זה יכול לשמש בסיס להיתר לרב ראשי וכדו' להשתתף בטקסי יום זיכרון לחללי צה"ל או יום שואה וכדו', שהרי נוכחותו שם אינה לצורך שמיעת שירת הנשים, אלא הוא נוכח שם כדי לכבד את משפחות הנופלים וליצוק לטקס נופך יהודי הכולל "קדיש" ותפילת "א-ל מלא רחמים", ולפעמים מוטל עליו לנאום בדברי תורה. לכן אף אם תוך כדי הטקס תהיה שירת נשים, הרי זו הנאה בעל כורחו.

ייתכן שאפשר לסמוך על היתר זה גם במקרה של חייל שהוכרח להיות נוכח בטקס סיום קורס, ואם יסרב יודח מהקורס – מכיוון שכל הגעתו להופעה היא על מנת שלא ייענש, א"כ כל הנאתו באה לו בעל כורחו, ונחשב הדבר כאילו לא בא כלל

הנהגה זו ניתן ללמוד מדברי מרן הראי"ה קוק זצ"ל בפרשת היתר המכירה. בזמנו, בגלל דוחק השעה וסכנה לקיום החקלאות היהודית בא"י, חיזק מרן הרב קוק זצ"ל את "היתר המכירה" שיזם בשעתו הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, שהוא בעצם הערמה של מכירת קרקעות חקלאיות בא"י למשך שנה, כדי שאנשי היישוב החדש יוכלו לעבד את שדותיהם בשנת השמיטה ע"י פועלים נוכרים. הרב הסתמך על כך שלדעת רוב הפוסקים שמיטה בזה"ז מדרבנן, ועל כך שבמכירה זמנית לא עוברים על איסור "לא תחונם". חלק מגדולי ישראל, ובראשם הרידב"ז, התנגדו להיתר זה. כאשר עברו פקידי הברון להחתים חקלאים על שטר מכירת הקרקעות, היו חקלאים יר"ש שרצו להחמיר, ולא להסתמך על ההיתר, ולהוביר את שדותיהן. פקידי הברון איימו עליהם שמי שלא יחתום על ההיתר לא יקבל הקצאות חקלאיות. אז פנה מרן הרב זצ"ל אל ראש אגודת יק"א במכתב הבהרה חריף (הובא באגרות הראי"ה ח"א אגרת רל"ז) וז"ל: "מדת התורה כך היא: נמצאו בה מצות חמורות ומצות קלות שכולן שוות לחובתנו בהן, ואין אנו מחלקים בין קלה לחמורה, רק כשמגיע איזו שעת הדחק ואונס גדול בדרכי החיים, אז חכמי הדת משימים את לבם לברר את הענין. אם הנושא הוא לדעתם מהמצוות החמורות, שנקראות "מן התורה", אינן נדחות מפני ההכרח של המצב, אפילו כשיש איזה ספק על החיוב שלהן. כי מידת הדת היא שלא להקל ראש בה, כ"א לדון את ענייניה בזהירות גדולה וכובד ראש. אבל אם

המצווה ההיא שדנים עליה היא מהדברים שהם בכלל המצוות הקלות, שהם נקראות "מדרבנן", אז כשיש איזה מקום ליתן ספק בחיובן סומכים בעת הדחק ומקילים. ומובן הדבר שחכמת הדת, כמו כל חכמה מדעית, נותנת מקום לחילוקי דעות, וישנם דברים שלדעת אחדים מחכמי הדת הם מהחמורות, שאינן נדחין מפני הכרח גם כשיש מקום לספק בחיוב שלהם, ולאחדים מהם יהיו לדעתם הדברים ההם מכלל הקלות, שבמקום של הכרח ודחק מקילים בהם כשיש בזה איזה צד של ספק. אבל זה הוא כלל גדול, שבמה דברים אמורים, שיש חילוק בין מצוות קלות לחמורות, דוקא במצב המנוחה והחופש, דהיינו כשמניחים את כל יחיד לעשות כנטיית לבו, והיחידים או הרבים שמצטרפים מהם באים ושואלים את דעת חכמי הדת איך להתנהג. אבל כשיש כח כופה ומכריח, בין שיהיה מישראל או מאומות העולם, אז אין שום הבדל בין קלות לחמורות, וכל המצוות כולן יש להן בנוגע לזה דין של חמורות. וההיסטוריה שלנו מלאה מעובדות כאלה, שבשעה שהיו חפצים לכוף את ישראל לעבור על אפילו דבר קטן מהדת עמדו כנגד הכופים בכל כח, ויש שהגיעו הדברים גם למסירת נפש. מזה ידע הדרת כבודו, שאי אפשר כלל שתיפטר שאלת השמיטה בא"י רק אם מצד הכוחות העומדים מחוץ לחוג הדת, לא יהיה על זה שום כפיה והכרח, אשר אז הנני מסכים עם אותם החכמים, שהכניסו מצוה זו בכלל המצוות הקלות, כלומר שהיא "מדרבנן" בזמן הזה, ושיש עם זה איזה צד של ספק בחיוב שלה, שעל כן

בעניינים אלו הנוגעים לשמירת קדושת המחנה.

דברים דומים כתב מרן הרב זצ"ל לגבי זמרת נשים בביהכ"ס (בשורת אורח משפט סי' ל"ז): "וק"ו שהוא איסור כפול אם מכוונים לכך וקובעין זה האיסור במקום קדוש... ובמקום קדוש צריכים יותר להתרחק מכל דבר המביא לידי עבירה או הרהור, שבמקום שהקדושה מתגברת מתגבר לעומת זה גם היצה"ר, כמש"כ בתויו"ט פ"ה דאבות מ"ה ד"ה ולא... והוא הדין למקום קדוש, כשישראל מתקבצים שם למטרה של קדושה, שכל דבר שאסור משום סרך יצה"ר במקום אחר נעשה איסורו, יותר חמור ויותר מזיק במקום קדוש, ופוגם עי"ז את כל מעלות הקודש של גוי קדוש".

שמא תאמר שקדושת בית הכנסת חמורה יותר ולכן רק בה נאמרו הדברים הללו – זה אינו, כי אדרבה כל הלכות קדושת בית הכנסת נלמדות מקדושת המחנה של צבא ישראל, וכפי שכתב הרמב"ן (דברים כ"ג, ט"ו): "כי המחנה כולו כמקדש ה', וממנו נלמוד למקום התפילה". וזו הסיבה שהקפידה התורה כ"כ על קדושת המחנה (הוצאת בעל קרי מתוכו, ומצוות יתד לכיסוי הצואה) – "שלא יהיה הכל מופקר כמחנות הגויים" (רמב"ן שם). וכל זה כדי שצבא ישראל יצליח במלחמותיו כנגד אויביו ובכך יהיו לנו זכויות להביס את אויבינו, וכדברי הרמב"ן (שם פס' י'): "שלא יגברו עלינו האויבים אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו".

וזכורני בביקורי האחרון עם תלמידיי טרם גיוסם אצל הרשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל

ראוי להקל בה ע"י הפורמליה של המכירה. אבל אם מצד איזה כח שיהיה יבא ענין של כפיה, לכוף גם את הרוצים לקיים את המצווה מפני נטיית רוחם, או מפני שהם מאמינים יותר לאותם החכמים שסוברים שהיא מהחמורות, שאלה לא יוכלו למלא את חפצם, אז באמת יצא הדבר מכלל הקלות, ויהיה נחשב בכלל החמורות, ויוכל כל יסוד ההיתר כולו להתבטל".

ולענייננו ברור, שאף שיש לסמוך בשעת הדחק על היתר מטעם הנאה הבאה לאדם בעל כורחו כנ"ל, ולהגדיר את המציאות של החייל הנוכח בטקס כ"ליכא דרכא אחרינא" שנקרא במצב זה אנוס (כמובא בגמ' ב"ב דף נ"ז ע"ב) – כל זה דווקא כשלא הכריחוהו להשתתף בהופעת האישה, אלא רק חייבוהו להשתתף בטקס כחלק מסדרי הצבא. והרי זה דומה לאדם ההולך לדרכו, ואז נקראת בדרכו הנאה אסורה. אך אם ההשתתפות בהופעת הזמרת יהיה בכפייה, אפילו ע"י יהודי, הרי זה הופך להיות איסור מהאיסורים החמורים שבתורה. וע"כ צריכים בכל דרך למנוע שלא ייעשו הדברים בכפייה. והחכם עיניו בראשו.

יב. "והיה מחניך קדוש"

נקודה נוספת שראוי להדגישה היא שההיתר של "הנאה הבאה לאדם בעל כורחו" היא היתר של שעת הדחק, ולכן היא הוראה ליחיד ואינה הנהגה לציבור. זאת ועוד. כאשר השאלה מתעוררת בהקשר לחיילים בצבא – שם ראוי עוד יותר שלא להסתמך על היתרים דחוקים,

יג. אין לשנות פסק הלכה
מפני אימת מלכות ומפני השלום

אף אם יש היתר בשעת הדחק להורות לחייל באופן פרטי מטעם "הנאה הבאה לאדם בעל כורחו, דליכא דרכא אחריתא" (כמובא בגמ' ב"ב דף נ"ז ע"ב; וכפי שפסק מרן החפץ חיים בבאר מים חיים כלל ו' סעיף י"ד), מ"מ אם שואלים מורה הוראה מהו הדין לכתחילה, עליו לענות כפי שורת הדין ואסור לו לשנות מטעמי שלום מלכות.

יסוד דין זה נלמד מהגמ' בב"ק (דף ל"ח ע"א): "ת"ר וכבר שלחה מלכות רומי שני סרדיוטות (פקידים) אצל חכמי ישראל: 'למדונו תורתכם', קראו ושנו ושלשו. בשעת פטירתן אמרו להם (הפקידים): 'דקדקנו בכל תורתכם ואמת הוא חוץ מדבר זה שאתם אומרים שור של ישראל שנגח שור של כנעני פטור, של כנעני שנגח שור של ישראל בין תם ובין מועד משלם נזק ישלם. ממה נפשך: אי רעהו דוקא אפילו דכנעני כי נגח דישראל ליפטר, ואי רעהו לאו דווקא אפילו דישראל כי נגח דכנעני לחייב. ודבר זה אין אנו מודיעים אותו למלכות". כלומר, הפקידים התחייבו שלא לספר למלכות על קיומו של דין תורה המפלה בין ישראל לאומות העולם.

והתוס' (שם ד"ה קראו) הקשו: "וא"ת והא אמרינן בחגיגה (דף י"ג ע"א) המלמד תורה לעובד כוכבים עובר בעשה ד'מגיד דבריו ליעקב" (תהילים קמ"ז). ואם כן כיצד לימדו החכמים את הסרדיוטות? ותירצו התוס' ב' תירוצים: א. שהחכמים

בביתו, כשנה לפני פטירתו, הפציר בתלמידיי, שאמנם לימדו אותם בביהמ"ד הלכות רבות של שעת הדחק וכדו' אך הוא מורה להם שבמצב רגיל יש להם להחמיר בצבא יותר מבחיים האזרחיים, ואף הביא כדוגמא לכך, שיש מקילים לחכות בין בשר לחלב פחות משש שעות ומתירים חמש וחצי שעות וכדו' והוא (הגר"מ) מורה להם לא להקל אפי' בדקה אחת פחות משש שעות! וכל כך למה? כי הצבא קדוש ובמקום קדוש יש להחמיר בו יותר. ועוד – שהשטן מקטרג בעת הסכנה ובצבא ישנן משימות רבות הכרוכות בסכנה, לכך במצב שאינו פיקוח נפש (כגון באימונים), יש להחמיר יותר. וסייע דבריו בפסוק: "כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחנך קדוש" (דברים כ"ג ט"ו) ודבריו נסמכים על הרמב"ן הנ"ל.

ואמנם ברור שיש הבדל בין אמירת דברים אלו לתלמידים יראי שמים ובין ניסיון להשפיע על כל ראשי הפיקוד הצבאי (שלצערנו עדיין לא כולם יר"ש), מכל מקום דברים אלו צריכים להיות חקוקים אצלנו בתודעה ובחזון, כי מי שיש לו שאיפות גבוהות יהיה לו את העוז להגשים קמעא קמעא את שאיפותיו – בתחילה לעצמו, ובעתיד לבוא לצבא ולציבור כולו. אך מי שיוותר מלכתחילה על השאיפה הגבוהה, לא יהיה בכוחו לשנות גם כשהשעה תהיה יפה לכך. וגם אם אין בכוחנו לשנות דברים לעת עתה, מ"מ יש לחנך את תלמידנו לשאוף להגברת קדושת מחנה ישראל.

רשעה, כ"ש שדין זה נאמר כלפי מלכות ישראל. ואמנם לכתחילה אין חובה לפרסם דיני תורה שאינם מתקבלים על לב השומעים, שהרי "כשם שמצווה לומר דבר הנשמע כך מצווה שלא לומר דבר שאינו נשמע" (גמ' יבמות ס"ה ע"ב). אמנם המהרש"ל מבאר שכל זה נכון בטרם נשאל באופן מפורש על הדין שאינו נשמע, אך מורה הוראה שנשאל על אותו דין - אסור לו לשנות מדברי תורה כלל, אף לא משום שלום מלכות.

ונראה שהטעם לחומרת האיסור לשנות דין מדברי תורה, אפילו במקום סכנה, הוא מפני שבסופו של דבר פסק הדין המוטה עלול להיחשב כאמת אצל אנשים שלא נודע להם הרקע לשינוי, וכך עלולה התורה להיחתך לגזרים והדבר יביא לידי כפירה בתורת משה. מציאות זו דומה לפיקוח נפש כלל ישראלי, ולפיכך גם כאשר הדבר כרוך בפיקוח נפש של יחיד - ברור שחייו של היחיד נידחים מפני חיי הרבים. אף בענייננו, סכנה של השתרשות דעות כוזבות בשם תורת משה ע"י רבנים גדולים עלולה להוות סכנה לכלל ישראל ובאמונתם בתורה, ולכן היחיד מצווה למסור נפשו ולא לפגום אפילו בדין אחד מהתורה.

[לצערנו, כשעלתה לתקשורת הסוגיה של שירת נשים בבסיסי צה"ל, פורסם בעיתונים תחת הכותרת: "פסק הלכה" ששירת נשים מותרת. פרסום שכזה, בלא פסק דין מנומק המבאר במדויק היכן ומתי ובאלו הנאים הותר הדבר - גורם להכשלת הציבור. בעינינו אנו רואים כמה זהירות נדרשת כדי שלא יאמרו (אפילו ההמון

היו אנוסים ללמדם על פי ציווי המושל, ולא היו חייבים לסכן את נפשם כדי שלא ללמדם; ב. הפקידים התחזו ליהודים, ולמדו תורה בעורמה מפי החכמים. מתירוצם הראשון של התוס' מוכיח המהרש"ל (ים של שלמה' ב"ק פ"ד סי' ט') שאסור לשנות דין תורה מפני אימת המלכות, וחייבים למסור על כך את הנפש. שהרי לפי התירוף הראשון החכמים סיכנו את נפשם ולימדו את פקידי המלכות דין תורה המפלה בין ישראל לאומות העולם, ולא חששו לסכנה העלולה לבוא עליהם בשל כך (אלמלא ריחמו עליהם הפקידים והחליטו שלא לגלות למלכות על קיומו של דין זה). ואילו היה מותר לשנות מפני אימת המלכות, היו החכמים מתרגמים את הדין בשינוי כדי שלא להסתכן בכעס המלכות! מכאן שאסור לשנות דברי תורה אפילו בשעת הסכנה: "אלא שמע מינה שמחויבים אנו למסור על קידוש השם. ואם ח"ו ישנה הדין הוה ככופר בתורת משה. ומסתמא איירי כגון שהשרים שאלו בפרטים על כל דין ודין, שור של ישראל שנגח לשל נכרי, ושל נכרי שנגח לשל ישראל. ועל כן השיבו האמת על קדושת השם. כי לא היה יכולת בידם לשמט את עצמם מדין זה." (ים של שלמה שם)

אכן מסוף דבריו למדנו, שלכתחילה עדיף להשתמט משאלות קשות שיכולות לסכן את עם ישראל, אך מהרגע שאדם נשאל ואין יכולת בידו להשתמט, אז מחויב הוא לומר את דין התורה האמיתי ואסור לו לשנות אפילו במקום פיקוח נפש וק"ו מפני דרכי שלום. ואם דין זה נאמר כנגד מלכות נכרית

לתפילה למען הגשמים, הוא מאורע חיובי ביותר המקרב יהודים לאביהם שבשמים ומחזק את האמונה בכוחה של התפילה שהוא הכוח היהודי, "הקול קול יעקב" – וההופעה של זימרת הנשים אינה עיקר האירוע אל פרט שולי בו – לכן נוכחותו של הרב המקומי מחזקת כוחות חיוביים באומה ונחשבת למצווה. לכן בכהאי גוונא ניתן להשתמש בהיתר הגמ' בב"ב (דף נ"ז ע"ב) "דאי ליכא דרכא אחריתא אנוס הוא". וכן פסק המ"ב (או"ח סי' ע"ה ס"ק י"ז) שאם הוא בעיר והוא אנוס "על זה נאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך". אמנם גם במקרה זה צריך להקפיד שלא ליהנות מקול הזמר, ויתאמץ לכוון ליבו לדברי קדושה.

והוא הדין בטקסי יום הזיכרון לחללי צה"ל. השתתפותם של רבני ערים, רבנים ראשיים ורבנים צבאיים בטקסי יום זיכרון לנופלים, מכבדת את המעמד ואת זכר הנופלים על קידוש ה'. כמו כן בזכות נוכחותם והשתתפותם באירוע, האירוע מקבל אופי יהודי (באמירת "קדיש" לזכר הנופלים, תפילת "א-ל מלא רחמים", קריאת פרקי תהילים ועוד). לכן מצווה גדולה מוטלת על הרבנים להשתדל להשתתף בטקסים אלו, ולכן ניתן להסתמך בשהייה בטקס על ההיתר של "ליכא דרכא אחריתא" ולהתיר נוכחותו של רב, ובלבד שיתכוון שלא ליהנות מקול האישה. ובעיני ראיתי שאף תוכני השירה בימי הזיכרון השתנו לטובה ב"ה, ובימינו (בניגוד לעבר) רוב השירים הם בעלי תוכן יהודי מובהק, ובעז"ה עוד חזון למועד וכל הטקסים יהיו עפ"י ההלכה על כל

הפשוט) – 'התירו פרושים את האיסור'. וה' הטוב יכפר].

יד. ביטולי האי מקמי האי

אכן דווקא מסוגיית זימרת נשים נלמדה ההלכה המורה לפוסק להתחשב ביכולתו של הציבור לקבל את פסק ההלכה, וכשאינן סיכוי שהציבור ישמע ויקבל את פסק ההלכה במלואו וידקדק בכל פרטי הדין של "קול באישה ערווה", על הפוסק להורות לציבור לתקן לכל הפחות את הפרטים החמורים של איסור זה. כך מוכח מהגמ' בסוטה (דף מ"ח ע"א) שהובאה לעיל: "אמר רב יוסף זמרי גברי ועני נשי פריצותא. זמרי נשי ועני גברי כאש בנעורת. למאי נפקא מינה? לביטולי האי מקמי האי". וביאר רש"י (שם ד"ה לביטולי): "אם אין שומעין לנו לבטל את שניהם, נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת". מכאן למדנו שבהנהגת הציבור אין לומר "הכול או לא כלום", ובכל הדורות תבונתם של הפוסקים הדריכה אותם אימתי להוכיח את העם ולומר את דבריהם שיהיו נשמעים, ואימתי לשתוק ולנקוט בכלל ההלכתי "שמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין" (גמ' ביצה דף ל' ע"א). וע"כ הדרכה זו צריכה להיות אל מול עיניו של כל פוסק, וכשהמצב פרוץ יש לנקוט בשיטת הקל הקל תחילה ולהתחיל לגדור את הפרצות החמורות ולהתקדם קמעא קמעא אל הקלות.

טו. מסקנות

לאור כל האמור לעיל נראה לומר, שמכיוון שהתכנסותו של ציבור 'חילוני'

פרטיה ודקדוקיה.

אך נראה שכל זה הוראה ליחיד, ואי אפשר להורות זאת כהוראה לרבים באופן גורף, כי הציבור לא יבין את החילוקים ויאמרו התירו פרושים את האיסור. קל וחומר במקומות שאינם חשובים כיום הזיכרון וכדו', שאין להתיר זאת באופן גורף לציבור כולו. ובמקומות ששרים שירה בציבור מעורבת, אם מדובר על נוער בנים ובנות השרים זמירות שבת (ולא ששרים על במה לעיני ציבור) יש לסמוך בשעת הדחק על היתרו של בעל ה'שרידי אש' ולא למחות על כך. ובכל מקום צריך להפעיל שיקול דעת מקומי לפי העניין, והחכם עינו בראשו.

כמו"כ שמעתי ממו"ר הגר"י אריאל שליט"א, שכאשר ציבור שתרבות הפנאי שלו היא צפייה בטלוויזיה וכדו' מארגן אירוע תרבותי של שירת שירים ערכיים בציבור, אף אם השירה מעורבת, החכם שעניו בראשו לא ימחה על כך, שהרי כל אלטרנטיבה גרועה יותר. וכבר מצאנו בגמרא שבענייני פריצות ראוי למחות בהדרגה באופן שדבריו יהיו נשמעים – "בטולי האי מקמי האי" (כדברי הגמ' במסכת סוטה נ"ל). לכן צריך לנסות לדאוג שהשירה תהיה "שירה בציבור" ולא מקהלה, וק"ו שלא תהיה שירת סולו של אישה.

וכן בשאלתנו לגבי לקיחת נכים למופע זמר של אישה – לא ניתן להתיר את האסור. ואף אם יש ביניהם כאלו המוגדרים מבחינה הלכתית כ'שוטים', מ"מ אין ללווים היתר כלל לבוא לאירוע מעין זה, והעושים כן הרי זו מצווה הבאה

בעבירה. ומצאתי בספר 'פניני הרב' לרב צבי שכטר שליט"א (עמ' ר"א), שפעם באה משלחת של תלמידים מטעם מועצת התלמידים של הקולג' בניו-יורק אל הגאון רבי יוסף דב סולוביצ'יק כדי לשואלו האם מותר להם למכור לתלמידים כרטיסים לאופרה (שמופיעה שם זמרת), והשיב להם דבוראי אין לעשות כן מטעם "קול באשה". וברוך שכיוונו לדברי אותו גאון.

אף שלשמח ילדים, ובייחוד ילדים אומללים, הרי זו מצווה רבה, מ"מ אין היתר לעשות זאת באמצעות עבירה, והרי זו מצווה הבאה בעבירה, שאסורה.

וכך מסופר על מרן הרב זצ"ל בקונטרס "לשלושה באלול" (שהוציאו מרן הרצי"ה קוק זצ"ל) אות כ': "כשחפצו לעשות שם נשף של ריקודים אסורים לטובת צדקה גדולה, הודיע להם (הרב זצ"ל) בהחלט שהוא יבוא שמה, ולפי זה הנימוס וכבוד התורה אז נתבטל תוך כך הנשף הזה, עם כל ההכנות המרובות שנעשו בשבילו, גם אצל השלטונות וגם אצל התושבים. גם ש"ס בכרך אחד הכין לו לקחת איתו לבית האסורים אם יגיע להיאסר מפני הפרעתו זאת. ואת הפסדי ההוצאות שנגרמו ע"י ביטולו של אותו הנשף סלק מתוך משכורתו". הרי 'מעשה רב' מפורש שלא התיר הרב קיומו של איסור גם לשם מצווה גדולה.

וכן פרסם הרב במודעות שנתלו מטעמו ביפו בערב יום הכיפורים תרס"ו (והודפסו בעיתון "החבצלת" י"ד תשרי תרס"ו; והודפס בשנית בספר "צדקה תרומם גוי" עמ' ק"ל):

איש שיש בו קירוב דעת גדול, אך דיבור רגיל אינו אסור.

ג. אף הראשונים שכתבו ש"קול באישה ערוה" נאמר לגבי ק"ש, אין כוונתם להתיר קול זמר אישה שלא בזמן ק"ש, אלא באו לחדש שאף בזמן ק"ש אסור לשמוע קול זמר למרות שהוא עסוק בענייני קדושה ולמרות שהוא שומע את קול האישה רק ברקע, וקל וחומר שאסור לצפות באישה השרה מול קהל.

ד. הרא"ש התיר לקרוא ק"ש כשברקע נשמעת זמרת נשים, משום ש"בעבדיתה טריד" והתרכזותו בק"ש תסיח דעתו מן הזמר והרי זה כאילו אינו שומעו כלל.

ה. אין היתר לשמוע מקהלת נשים גם אם שרות בו כמה נשים יחד, שהרי הכלל "תרי קלי לא משתמע" אינו שייך בדבר שיש בו חביכות.

ו. בעניין "קול באישה" אין הבדל בין שירת עגבים או שירת חול ובין שירת שירי קודש. כל שירה שנועדה לגרום הנאה לקהל, והקהל בא כדי ליהנות מהשירה – אסור לגבר לשומעה מפי אישה.

ז. היתרו המפורסם של בעל ה'שרידי אש', לבני תנועת הנוער 'ישורון' לזמר יחד זמירות שבת נשים וגברים כאחד, נאמר רק כשישנה ישיבה נפרדת בין הגברים לנשים והם שרים יחד שירי קודש, ונשים אינן עומדות ושרות בבמה מול גברים. גם במקרה זה, ה'שרידי אש' הגביל את היתרו רק למצב של שעת הדחק, כשתנועות הנוער מהוות הצלה מסכנת התבוללות, ואין להרחיב את ההיתר מעבר למה שהתכוון אותו גאון זצ"ל.

ח. שינוי הרגלי לבוש ותרבות אינו משנה

"הנני בזה להודיע נגד כל עם ד' יושבי עירנו הק' וסביבותיה, שזה איזה שבועות שבקשתי בדרך כבוד, בדברי שלום ותחנונים את העסקניות לחברת "עזרת נשים" שלא יעשו את התיאטרון לטובת חברתם. תיאטראות בכלל, ובייחוד דזמרי נשי וגברי, אסורים הם לנו על פי דין תורתנו הקדושה, וחלילה לנו לעשות לדברים שבצדקה כונניות מדברים של עבירה. עצם השיטה של לקיחת צדקה ע"י נשפי חשק ותיאטראות היא בזויה אצל כל ישרי לב, וכבר נודע שהיא מפסדת יותר בהורידה את רוח המוסרי של האדם יותר ממה שהיא מרוויחה בעזרתה העראית שהיא מושיטה לשעה.

דבר זה משפיל את כבוד עירנו בכלל, ליתן אותה חלילה כעיר נידחת לעומת שאר ערי הקודש אשר בארץ הקודש, לאמור שבה ימצא מקום לכל דבר אסור ולכל פריצות. על כן הנני מודיע בזה את גודל האיסור שיש במצווה הבאה בעבירה הנ"ל, והנני נכון ובטוח שכל איש אשר זיק היהדות לא נכבה מלבבו ידע להזהר ולהזהיר, שלא ללכת בהתיאטר הנ"ל אם יהיה, ושלא ליתן לו יד עזרה, ואשרי האיש אשר לא הלך וגו', וינצלו מקללת פורץ גדר ישכנו נחש. והשומע יתברך באלוקי אמן".

– ודון מינה ואוקי באתריה!

מז. סיכום

א. קול באישה ערוה הרי הוא הלכה פסוקה שנפסקה להלכה בגמ' ובראשונים, ברמב"ם ובשו"ע ללא חולק.

ב. רוב הפוסקים הכריעו שמדובר בקול זמר של אישה או בדיבור אישי עם אשת

אם מדובר באיסור קל שיש פתחים להתירו, הרי שמרגע הכפייה הדבר הופך לאיסור חמור, ואין להתירו כלל.

יב. במחנות הצבא ראוי להחמיר יותר בסוגיה זו, מפני הציווי "והיה מחנך קדוש". ובזכות קדושת המחנה זוכים ישראל לנצח במלחמותיהם.

יג. אין למורה הוראה להטות פסק הלכה אפילו מטעמי שלום מלכות.

יד. לפעמים ישנו ציבור שלצערנו ולדאבון ליבנו אינו מוכן לשמוע ל"דבר ה' - זו הלכה". לכן החכם שעניו בראשו צריך לדעת מהם הדברים החמורים יותר ומהם הקלים יותר, ולנסות לתקן תחילה את הדברים החמורים, ולהוסיף ולתקן בהדרגה - ככל שדבריו נשמעים.

ויה"ר שנזכה להוסיף קדושה וטהרה במחננו ובייחוד בצבאנו, ובזכות זה נזכה להביס צרינו, אכי"ר.

את ההלכה, ואדרבה, המצב הפרוץ שבימינו רק מגביר את חובת ההקפדה על האיסור.

ט. חז"ל התירו לאדם ליהנות מהנאה הבאה אליו בעל כורחו, ואף כשהוא עובר מיוזמתו דרך המקום הבעייתי בדרכו למקום שאליו הוא צריך להגיע - כל זמן שאין לו דרך חלופית, ואינו צריך להימנע מהליכה בדרך הבעייתית. ניתן להשתמש בהיתרים אלו, בשעת הדחק בלבד, כשנוכחותו שם מהווה מצווה. אך גם אז ישתדל שלא ליהנות כלל, וראוי להרהר בדברי תורה וקדושה.

י. יש להבדיל בין הוראה ליחיד ובין הוראה לציבור. ההיתרים הללו אינם יכולים להוות הוראה כללית לציבור, מפני שרבים ממנו אינם יכולים להכיל את צדדי המורכבות שבדבר, ועלולים להקל ראש בכל שירת נשים.

יא. כשכופים אדם לעבור על איסור, אפילו